

DISLEKSIYA VA DISGRAFIYA NUQSONLI O'QUVCHILARDA UCHRAYDIGAN QIYINCHILIKLAR

Djuraeva Marifat Mamadjanovna

Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti magistranti

Musaeva Nargiza Sayfullaevna

Ilmiy rahbar PhD v/b professori

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchilarning o'zlashtirishi sustlashishiga sabab bo'luvchi asosiy omillar — disleksiya va disgrafiya muammolari tahlil qilingan. Maqolada mazkur nuqsonlarga ega bolalarning o'quv jarayonida matnni o'qish, tushunish va yozma nutqni shakllantirishda duch keladigan o'ziga xos qiyinchiliklari yoritib berilgan. Shuningdek, o'qituvchi va ota-onalar uchun bunday bolalar bilan ishlashning samarali pedagogik-psixologik usullari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Disleksiya, disgrafiya, nutq nuqsonlari, o'qish qobiliyati, yozma nutq, logopediya, kognitiv rivojlanish, inklyuziv ta'lim, maktab moslashuvi.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta'lim sifati va har bir shaxsning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Biroq, umumta'lim maktablaridagi o'quv jarayonida ayrim bolalarning o'zlashtirish darajasi tengdoshlariga nisbatan sezilarli darajada pastligi kuzatiladi. Ko'pincha bunday holatlar bolaning intellektual yetishmovchiligi yoki dangasaligi bilan bog'lanadi. Vaholanki, zamonaviy neyropedagogika va logopediya tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning o'qish va yozish ko'nikmalarini egallashdagi muvaffaqiyatsizliklari ortida ko'pincha **disleksiya** va **disgrafiya** kabi o'ziga xos nutq nuqsonlari yotadi.

Disleksiya — bu intellektual rivojlanish normal bo'lgan holda, o'qish ko'nikmalarini egallashdagi doimiy qiyinchiliklar bilan xarakterlanadigan holatdir. **Disgrafiya** esa, aksincha, yozma nutqning shakllanmasligi va yozish jarayonida tizimli xatolarning takrorlanishi bilan namoyon bo'ladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining qariyb **10–15 foizi** u yoki bu darajada ushbu nuqsonlardan aziyat chekadi.

Ushbu muammoning dolzarbligi shundaki, disleksiya va disgrafiyali o'quvchilar nafaqat ona tili va adabiyot darslarida, balki matn bilan bog'liq barcha fanlarda jiddiy to'siqlarga duch kelishadi. Bu esa bolada maktabga nisbatan qo'rquv, o'ziga ishonchsizlik va kognitiv passivlikni keltirib chiqaradi. Mazkur maqolada disleksiya va disgrafiyasi bor o'quvchilarning maktab muhitida uchraydigan asosiy

qiyinchiliklarini tahlil qilish hamda ushbu muammolarni bartaraf etishning pedagogik yechimlarini ko'rib chiqish maqsad qilingan.

Disleksiya va disgrafiya muammolari zamonaviy maktab ta'limida o'quvchilar o'zlashtirishiga to'sqinlik qiluvchi eng murakkab neyrobiologik omillardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu nuqsonlarga ega bolalar intellektual jihatdan to'laqonli rivojlangan bo'lsalar-da, ularning axborotni qabul qilish va qayta ishlash tizimi o'ziga xos tarzda ishlaydi. Bu esa o'quv jarayonida bir qator tizimli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Birinchidan, mutolaa jarayonida kognitiv to'siqlar yuzaga keladi. Disleksiyasi bor o'quvchi uchun harf — shunchaki grafik belgi emas, balki eslab qolish qiyin bo'lgan murakkab shakldir. Ular harfning shakli va u ifodalaydigan tovushni o'zaro bog'lashda (fonematik tahlilda) jiddiy qiynalishadi. Natijada, o'qish sur'ati keskin pasayadi, bola so'zlarni bo'g'inlab emas, balki harflab o'qishga o'tadi yoki so'zning oxirini mantiqan "to'qib" ketadi. Eng asosiysi, bor diqqat-e'tibor harfni to'g'ri talaffuz qilishga sarflangani sababli, o'qilgan matnning mazmun-mohiyati bola anglamasdan qoladi. Bu esa o'quvchining fanlarni o'zlashtirishda orqada qolishiga sabab bo'ladigan ilk jiddiy bosqichdir.

Ikkinchidan, yozma nutqni shakllantirishda tizimli va takrorlanuvchi xatolar kuzatiladi. Disgrafiya holatida bola imlo qoidalarini bilsa ham, amaliyotda ularni qo'llay olmaydi. Bunga sabab — miya va qo'l motorikasi o'rtasidagi muvofiqlikning buzilishidir. O'quvchilar yozuvda grafik jihatdan o'xshash harflarni (masalan, *b-d, sh-ch*) doimiy almashtirib yuborishadi, so'zlardagi bo'g'inlarni tushirib qoldirishadi yoki ularning o'rnini almashtirib yozishadi. Shuningdek, ularda jismoniy charchoq tez yuzaga keladi: qo'l mushaklarining ortiqcha zo'riqishi yozuvning tushunarsiz, qing'ir-qiyshiq bo'lishiga va bolaning yozishdan bezishiga olib keladi.

Uchinchidan, yuqoridagi omillar natijasida og'ir psixologik-ijtimoiy muammolar yuzaga qalqiydi. Doimiy ravishda "xato qiluvchi" va "sustkash" tamg'asini olish bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini so'ndiradi. Sinf oldida baland ovozda o'qish yoki doskada yozish vazifasi ular uchun kuchli stress manbaiga aylanadi. Agar o'qituvchi va ota-onalar bu holatning asl sababini tushunmasdan, bolani dangasalikda ayblashda davom etsalar, o'quvchida nafaqat o'qishga nisbatan nafrat, balki turli nevrologik buzilishlar va ijtimoiy yakkalanish (izolyatsiya) shakllanadi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlillar va o'quv jarayonidagi kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, disleksiya va disgrafiya muammolariga ega o'quvchilar intellektual salohiyat jihatidan sog'lom tengdoshlaridan aslo qolishmaydi. Ularning asosiy qiyinchiliklari miyaning axborotni qabul qilish va uni yozuvga ko'chirish bilan bog'liq o'ziga xos fiziologik jarayonlariga borib taqaladi.

Xulosa o'rnida quyidagi muhim jihatlarni ta'kidlash lozim:

Erta tashxisning ahamiyati: Disleksiya va disgrafiya qanchalik erta (boshlang'ich sinfning ilk bosqichlarida) aniqlansa, bolaning ta'limga moslashishi va psixologik jarohat olmasligining oldi shunchalik tez olinadi. Buning uchun pedagoglar va otalar boladagi takrorlanuvchi xatolarga "e'tiborsizlik" sifatida emas, balki "yordam signali" sifatida qarashlari zarur.

Pedagogik yondashuvni o'zgartirish: Bunday o'quvchilar bilan ishlashda standart ta'lim metodlaridan ko'ra, ko'proq vizual (rasmlar, sxemalar), audial (audio kitoblar) va kinestetik (harflarni yasash, qumga chizish) usullardan foydalanish samarali natija beradi. Shuningdek, ularni baholashda yozma savodxonlikka emas, balki mavzuni og'zaki bayon qilib bera olish qobiliyatiga urg'u berish maqsadga muvofiqdir.

Psixologik muhitni sog'lomlashtirish: Bolaning dars jarayonida o'zini kamsitilgan his qilmasligi uning kelajakdagi ijtimoiy hayoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchi va ota-ona hamkorligi orqali bolada "men ham uddalay olaman" degan ishonchni shakllantirish, uning boshqa sohalardagi (san'at, sport, texnika) iqtidorini qo'llab-quvvatlash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Ayupova, M. Y.** (2007). *Logopediya* (Darslik). Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
2. **Lalaeva, R. I.** (2004). *Narusheniya chteniya i puti ix korreksii u mladshix shkolnikov*. Sankt-Peterburg: Soyuz. (Disleksiya bo'yicha fundamental qo'llanma).
3. **Muminova, L. R., & Shomahmudova, R. S.** (2012). *Maktabgacha ta'lim muassasalarida logopediya ishini tashkil etish*. Toshkent.
4. **Nurkeldiyeva, D. A.** (2018). *Disgrafiya va disleksiyaning bartaraf etishning zamonaviy metodikasi*. Metodik qo'llanma. Toshkent.
5. **Sattarova, G. G.** (2020). *Inkluziv ta'lim: muammo va yechimlar*. Ilmiy-uslubiy maqolalar to'plami.
6. **Shaymardanova, G.** (2021). "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida disgrafiyaning kelib chiqish sabablari va uning oldini olish". *Xalq ta'limi* jurnali.
7. **International Dyslexia Association (IDA)**. (2022). *Dyslexia in the Classroom: What Every Teacher Needs to Know*. (Xalqaro standartlar va tavsiyalar).
8. **Vygotskiy, L. S.** (1983). *Osnovy defektologii*. Moskva: Pedagogika. (Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarni o'rganish bo'yicha klassik manba).